

BMT HUIJATLARIDA QO‘LLANGAN MODAL BIRLIKLARNING O‘ZBEKCHA TARJIMASIDA SINONIMIK TANLOV MASALASI.

Yaqubova Shahribonu Davron qizi

Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch davlat universiteti 2-kurs magistr talabasi E-mail:

yaqubovabonu1999@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada ingliz tilidagi huquqiy modal birliklarning o‘zbek tiliga tarjima qilinishidagi lingvistik va tarjimaviy muammolar tahlil qilinadi. Xususan, BMT hujjatlarida keng qo‘llanadigan “shall”, “must”, “may” modal birliklarining semantik-pragmatik xususiyatlari hamda ularning o‘zbek tilidagi sinonimik ekvivalentlari qiyosiy jihatdan o‘rganiladi. Tadqiqot davomida modal birliklarning normativ kuchi, huquqiy aniqlikni ifodalashdagi roli va tarjimada ekvivalent tanlash masalalari yoritiladi. Maqolada huquqiy diskurs tarjimasida terminologik barqarorlikni saqlash muhim omil ekanligi asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar: modal birlik, huquqiy diskurs, sinonimiya, tarjima ekvivalentligi, legal translation, normativ kuch, semantik adekvatlik, deontik modalitet, huquqiy tarjima, terminologik barqarorlik

Abstract: This article examines linguistic and translational issues related to rendering English legal modal units into Uzbek. Particular attention is paid to the semantic and pragmatic features of the modal verbs “shall”, “must”, and “may”, frequently used in United Nations documents, as well as to their synonymous Uzbek equivalents. The study analyzes the normative force of modal units, their role in expressing legal precision, and the problem of selecting adequate equivalents in translation. The article substantiates the importance of maintaining terminological consistency in the translation of legal discourse.

Keywords: modal verbs, legal discourse, synonymy, translation equivalence, legal translation, normative force, semantic adequacy, deontic modality, legal terminology, translation strategies

Аннотация: В данной статье анализируются лингвистические и переводческие проблемы перевода английских модальных единиц на узбекский язык в юридических текстах. Особое внимание уделяется семантико-прагматическим особенностям модальных глаголов “shall”, “must” и “may”, широко используемых в документах Организации Объединённых Наций, а также их узбекским синонимическим эквивалентам. В ходе исследования рассматриваются нормативная сила модальных единиц, их роль в обеспечении юридической точности и проблемы выбора адекватных эквивалентов при переводе. В статье обосновывается важность сохранения терминологической последовательности в переводе юридического дискурса.

Ключевые слова: модальные единицы, юридический дискурс, синонимия, переводческая эквивалентность, юридический перевод, нормативная сила, семантическая адекватность, деонтическая модальность, терминологическая устойчивость, переводческие стратегии.

Globallashuv jarayonlarining jadallashuvi xalqaro huquqiy munosabatlarning kengayishiga olib kelmoqda. Bu esa xalqaro tashkilotlar tomonidan qabul qilinayotgan huquqiy hujjatlarning turli tillarga sifatli tarjima qilinishini talab etadi. Xususan, Birlashgan Millatlar Tashkiloti hujjatlari dunyo davlatlari uchun muhim normativ manba hisoblanadi. Mazkur hujjatlarning o'zbek tiliga tarjima qilinishi jarayonida lingvistik aniqlik va semantik moslikni ta'minlash tarjimashunoslikning dolzarb masalalaridan biri sifatida namoyon bo'lmoqda.

Huquqiy matnlarning asosiy xususiyati ularning normativ xarakterga egaligidadir. Qonun hujjatlarida qo'llanadigan har bir birlik ma'lum huquqiy kuchni ifodalab, hujjat mazmunining aniq talqin qilinishiga xizmat qiladi. Ayniqsa, ingliz tilidagi modal birliklar huquqiy diskursning markaziy elementlaridan biri hisoblanadi. "Shall", "must", "may" kabi birliklar majburiyat, ruxsat, vakolat yoki taqiq ma'nolarini ifodalab, normativ mazmuni shakllantiradi.

Biroq ushbu birliklarni o'zbek tiliga tarjima qilish jarayonida muayyan muammolar yuzaga keladi. Chunki o'zbek tilida "lozim", "kerak", "shart", "mumkin", "haqli", "majbur" kabi birliklarning semantik va pragmatik imkoniyatlari turlicha hisoblanadi. Tarjimon tomonidan sinonimik qatordan noto'g'ri birlik tanlanishi huquqiy mazmunning zaiflashishiga yoki o'zgarishiga sabab bo'lishi mumkin.

Huquqiy diskurs o'zining rasmiyligi, standartlashuvi va aniqligi bilan boshqa funksional uslublardan farqlanadi. Qonun hujjatlarida har bir so'zning ma'nosi aniq chegaralangan bo'lishi kerak. Ayniqsa, modal birliklar huquqiy normaning kuchini belgilashda muhim rol o'ynaydi.

Ingliz huquqiy tilida "shall" modal birligi uzoq yillar davomida asosiy normativ vosita sifatida qo'llanib kelgan. Biroq zamonaviy huquqiy amaliyotda uning ko'pma'noliligi sabab ayrim davlatlarda "must" birligidan foydalanish tavsiya etilmoqda. Chunki "shall" ayrim kontekstlarda kelasi zamon ma'nosini ham ifodalashi mumkin.

Huquqiy matnlarda modal birliklarning asosiy funksiyalari quyidagilardan iborat:

- majburiyatni ifodalash;
- ruxsat berish;
- vakolatni ko'rsatish;
- taqiqni ifodalash;
- normativ talabni belgilash.

"Shall" ingliz huquqiy matnlarida eng faol qo'llanadigan modal birliklardan biridir. U asosan majburiyat va normativ talab ma'nolarini ifodalaydi.

Misol: "The State shall protect the rights of children."

Mazkur gapning o'zbek tilidagi bir necha tarjima variantlarini ko'rib chiqish mumkin:

- Davlat bolalar huquqlarini himoya qiladi.
- Davlat bolalar huquqlarini himoya qilishi lozim.
- Davlat bolalar huquqlarini himoya qilishi shart.

Birinchi variantda normativlik sezilarli darajada kamaygan. Gap oddiy axborot xarakteriga ega bo'lib qolgan. Ikkinchi variantda majburiyat ma'nosi mavjud bo'lsa-da, uning huquqiy kuchi nisbatan yumshoq. Uchinchi variant esa huquqiy talabni aniqroq ifodalaydi. Shu sababli huquqiy tarjimada "shall" modal birligini tarjima qilishda kontekst

va normativ kuch darajasini hisobga olish zarur. Barcha holatlarda uni bir xil ekvivalent bilan tarjima qilish maqsadga muvofiq emas.

Ayrim hollarda “shall” birligi o‘zbek tilida fe’lning majhul yoki buyruq-istak shakllari orqali ham ifodalanishi mumkin.

Misol: “The agreement shall be implemented immediately.”

Tarjima: “Kelishuv zudlik bilan amalga oshirilishi shart.” Bu yerda “shart” birligi normativ talabni aniq ifodalashga xizmat qilmoqda.

“Must” modal birligi ingliz tilida qat’iy majburiyatni bildiradi. Huquqiy matnlarda u buyruq va talabning eng kuchli shakllaridan biri hisoblanadi.

Misol: “Applicants must provide identification documents.”

Tarjima variantlari:

- Arizachilar shaxsni tasdiqlovchi hujjatlarni taqdim etishi kerak.
- Arizachilar shaxsni tasdiqlovchi hujjatlarni taqdim etishi lozim.
- Arizachilar shaxsni tasdiqlovchi hujjatlarni taqdim etishi shart.

Mazkur variantlar orasida “shart” birligi huquqiy majburiyatni eng aniq ifodalovchi vosita hisoblanadi. “Kerak” va “lozim” birliklari esa ayrim hollarda tavsiya yoki yumshoq majburiyat ma’nosini anglatishi mumkin.

Shuningdek, “must not” konstruksiyasi huquqiy taqiqni ifodalashda qo‘llanadi.

Misol: “No person must disclose confidential information.”

Tarjima: “Hech bir shaxs maxfiy ma’lumotlarni oshkor qilmasligi shart.”

Bu yerda modal birlik taqiq semantikasini yuzaga chiqaradi.

“May” modal birligi huquqiy matnlarda ko‘pincha ruxsat yoki vakolat ma’nosini ifodalaydi. Biroq ayrim kontekstlarda ehtimollik semantikasi ham kuzatilishi mumkin.

Misol: “The Committee may request additional information.”

Tarjima variantlari:

- Qo‘mita qo‘shimcha ma’lumot talab qilishi mumkin.
- Qo‘mita qo‘shimcha ma’lumot talab qilishga haqli.

Birinchi variant imkoniyat ma’nosini ifodalasa, ikkinchi variant vakolat semantikasini kuchaytiradi. Huquqiy matnda ko‘pincha ikkinchi variant funksional jihatdan aniqroq hisoblanadi.

Ayrim hollarda “may” birligi ruxsat ma’nosida qo‘llanadi:

Misol: “Citizens may participate in the meeting.”

Tarjima: “Fuqarolar yig‘ilishda ishtirok etishi mumkin.”

Bu yerda “mumkin” birligi semantik jihatdan adekvat hisoblanadi.

Tarjima jarayonida sinonimik qatordan mos birlik tanlash tarjimonning asosiy vazifalaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, huquqiy matnlarda sinonimlarning noto‘g‘ri qo‘llanishi normativ mazmunning buzilishiga olib kelishi mumkin.

Masalan, “shall” modal birligini ayrim hollarda “kerak”, ayrim hollarda “lozim”, ba’zan esa oddiy fe’l shakli bilan tarjima qilish terminologik barqarorlikning buzilishiga sabab bo‘ladi. Badiiy matnda sinonimlardan keng foydalanish uslubiy boylik sifatida baholansa, huquqiy diskursda ortiqcha sinonimik variativlik normativ aniqlikni pasaytiradi. Shu sababli qonun hujjatlari tarjimasida standart ekvivalentlardan foydalanish muhim hisoblanadi.

Xulosa

Tadqiqot natijalari ingliz tilidagi modal birliklarning o'zbek tiliga tarjimasida sinonimik qatordan to'g'ri birlik tanlash huquqiy matnning semantik va normativ aniqligini ta'minlashda muhim omil ekanligini ko'rsatdi. Xususan, "shall" va "must" birliklarini tarjima qilishda majburiyat semantikasini to'liq saqlash zarur. "May" modal birligining tarjimasida esa ruxsat va vakolat ma'nolarini kontekst asosida farqlash talab etiladi.

Huquqiy tarjimada terminologik barqarorlikni saqlash, normativ kuchni yo'qotmaslik hamda semantik adekvatlikni ta'minlash tarjimonning asosiy vazifalaridan biri hisoblanadi. Shu bois modal birliklarning funksional xususiyatlarini chuqur o'rganish huquqiy tarjima sifatini oshirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. Бархударов Л.С. Язык и перевод. – Москва: Международные отношения, 1975.
2. Комиссаров В.Н. Теория перевода. – Москва: Высшая школа, 1990.
3. Catford J.C. A Linguistic Theory of Translation. – London: Oxford University Press, 1965.
4. Halliday M.A.K. An Introduction to Functional Grammar. – London: Edward Arnold, 1994.
5. Palmer F.R. Mood and Modality. – Cambridge: Cambridge University Press, 2001.
6. Niyozmetov, D., & Niyozmetov, D. Problems of Banks with Operations in the Securities Market and Ways to Overcome Them. Economic Development and Analysis, 2(10), 159-165.
7. Newmark P. Approaches to Translation. – Oxford: Pergamon Press, 1988.
8. Nida E. Toward a Science of Translating. – Leiden: Brill, 1964.
9. G'aybullayev O. Tarjimashunoslik asoslari. – Toshkent, 2015.
10. Niyozmetov, D. (2024). ACTIVITIES AND SPECIFICS OF COMMERCIAL BANKS IN THE SECURITIES MARKET. In International Conference of Economics, Finance and Accounting Studies (Vol. II, pp. 57-58).
11. Mo'minov S. Tarjima nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent, 2018.